

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 4, August 2019

DOI Number: 10.9737/hist.2019.770

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 10.07.2019 Kabul Tarihi: 19.08.2019

Atf Künyesi: Ahmet Edi, "İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Rus ve Alman Ordularında Savaşan Azeri Askerler", *History Studies*, 11/4, Ağustos 2019, s. 1393-1404.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SOVYET RUS VE ALMAN ORDULARINDA SAVAŞAN AZERİ ASKERLER

*Azerbaijani Soldiers Battling in The Soviet Russian and German Armies During The
Second World War*

Dr. Ahmet EDİ

ORCID No: 0000-0001-9596-7684

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Volume 11
Issue 4
August
2019

Öz: İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına müteakip Sovyet Rusya'nın da dâhil olduğu devletler, egemen oldukları bölgelerde seferberlik ilan etmişlerdir. Seferberlik ilanı ile birlikte Sovyet Rusya egemenliğinde yer alan Azerbaycan'da da asker alımları gönüllülük veya zorunluluk şeklinde gerçekleştirilmiştir. Silahaltına alınan askerlerden oluşan çeşitli tümenler Almanlara karşı cephede savaşmışlardır. Bu süreçte çeşitli problemler ortaya çıkmıştır. Örneğin Azeri askerlerden oluşan birliklerin yeteri kadar Rusça bilmemeleri emirleri yerine getirememelerine sebep olmuştur. Bu durum ise hem Azeri askerlerin savaşta gereksiz yere yok olmalarına neden olmuş hem de Rus komutanlar tarafından istenilmeyen asker muamelesine maruz bırakılmaları sonucunu doğurmuştur. Bu durum ise Azeri askerlerin Rus ordusuna karşı tavır almalarına sebep olmuştur.

Çalışmada öncelikle İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyet Rusya tarafından kendi ordularına dâhil edilen Azeri askerlerinin savaş esnasında yaşadıkları olaylar karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca sava esnasında Azeri askeri birliklerinin neden Alman saflarına geçtiklerinin de analizinin yapılması amaçlanmıştır. Almanlar ile yapılan savaşta birçok Azeri asker esir düşerek Almanya'daki kamplara gönderilmiştir. Kamplardaki olumsuz hayat şartlarının yanı sıra Stalin'in esir düşen askerleri vatan haini ilan etmiş bu askerlerin Kızıl Haç gibi kurumlardan da yardım almalarını engellemiştir. Bununla beraber Mehmet Emin Resulzade ve Fetelibeyli Düdenginski gibi isimlerin girişimleri ile Almanların savaşı kazanması ihtimaline bağlı olarak bağımsız Azerbaycan'ın kurulması yönünde girişimler olmuştur. Bunun sonucunda Alman ordusu içerisinde Sovyet Rusya ile savaşan Azeri Lejyonları oluşturulmuştur.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden belge ve doküman analizi metodu kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda Azeri askerlerin savaş esnasındaki başarıları ile birlikte, esir düşen askerler ve ailelerinin Stalin tarafından vatan haini ilan edilmelerinin Alman ordusu içerisinde Azeri Lejyonlarının kurulmasını sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Almanya, Sovyet Rusya, Azerbaycan, Azeri Askerler

Abstract: Following the outbreak of the Second World War, states, including Soviet Russia, declared mobilization in the regions they dominated. With the declaration of

mobilization, recruitment of soldiers in Azerbaijan, which was under the sovereignty of Soviet Russia, was carried out as a volunteer or obligation. Several divisions of soldiers recruited under arms fought against the Germans at the front. Various problems have arisen in this process. For example, the fact that Azerbaijani troops did not know enough Russian caused them to fail to follow orders. This situation caused the unnecessary destruction of the Azerbaijani soldiers in the war and resulted in the unintended treatment of the soldiers by the Russian commanders. This situation caused Azerbaijani soldiers to take a stand against the Russian army.

The aim of this study is to analyze the events of the Azerbaijani soldiers who were included in their armies by Soviet Russia during the Second World War and to analyze why they went to the German ranks. During the war against the Germans, many Azerbaijani soldiers were captured and sent to camps in Germany. In addition to the unfavorable living conditions in the camps, the fact that Stalin declared captive soldiers a traitor prevented them from receiving help from institutions such as the Red Cross. However, there have been attempts to establish an independent Azerbaijan in the event that the Germans won the war with the initiatives of Mehmet Emin Resulzade and Fetelibeyli Düdenginski. As a result of this, Azerbaijani Legions, which fought against Soviet Russia within the German army, were formed.

In this study, one of the qualitative research methods, document and document analysis method was used. As a result of the research, it was seen that the success of the Azerbaijani soldiers during the war, and the fact that the soldiers and their families who were captured by the Stalin as traitors, led to the establishment of Azerbaijani Legions within the German army.

Keywords: Second World War, Germany, Soviet Russia, Azerbaijan, Azerbaijani Soldiers

Giriş

Büyük felaketlere, insani kayıplara ve imparatorlukların yıkılarak yerlerine Milli Devletlerin kurulmasına yol açan Birinci Dünya Savaşı, Versailles Anlaşması ile sonuçlanmıştır. Bu savaştan sonra 1923-1939 yılları arası İngiltere ve Fransa'nın çabaları ile geçici barış sağlanmıştır. Savaş sonrası Almanya'ya Versailles Antlaşması ile ağır şartlar yüklenmiştir. Lakin Almanya bir kaç yılda toparlanmıştır. Gittikçe artan nüfusu ve büyüyen ekonomisi ile komşu devlet olan Fransa'yı ciddi derecede endişelendirmiştir. Fransa ve İngiltere ise savaşta zafer kazansalar da ağır yükümlülükler üstlenmişlerdir. Bu iki galip devlet azalan gelir kaynakları ile birlikte barışı da sağlamak zorunda kalmışlardır. Bir taraftan yıkılan Osmanlı Devleti mirasına sahip çıkmak, diğer taraftan Avrupa'ya barış içinde tutmak, İngiliz ve Fransızlar için zorlu olmuştur.¹ 1929 yılında dünyada meydana gelen ekonomik buhran, Alman ekonomisini derinden etkilemiştir. Versailles Antlaşması'nın ağır şartları ile mücadele eden Almanlar, ülkelerini de ekonomik buhrandan çıkarmaya çalışmışlardır. Bu ekonomik buhran ve Alman iş adamları arasında yayılan Komünist devrimin gerçekleşebileceği korkusu, 1933 yılında Nazilerin iktidara gelmesinin yolunu açmıştır. Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi'nin lideri Adolf Hitler, Almanya'da hızla iktidara yükselmiştir. Hitler'in ilk işi Almanya'yı Versailles Antlaşması'nın pençesinden kurtarmak ve ekonomini hızla kaldırmak olmuştur.²

Birinci Dünya Savaşı sonrasında işaret edilen siyasi ve iktisadi kaygıların bir neticesi olmak üzere; Almanya ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinde aşırı ırkçı rejimlerin iktidara gelmesi Avrupa'yı tekrar bir savaşa sürüklemiştir. İtalya'da Mussolini'nin faşist partisi iktidarı ele geçirirken, Almanya'da Nazi yükselişi olmuştur. Versailles'in yükümlülüklerinden kurtulan

¹ Hüseyin Emiroğlu, "İkinci Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Küresel ve Bölgesel Aktör-Devlet Davranışlarının Çözümlemesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007-1, S.14, s.70-71

² https://www.academia.edu/21568662/Ana_Hatlarıyla_İkinciDünya_Savaşı-Ed.Oğuzhan_Yılmaz (E.T.25.05.2019)

Almanlar, ekonomi ve askeri yönden hızla gelişmeye başlamıştır. 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde Almanya askeri gücü sayesinde politik baskı kurarak birçok bölgeyi ilhak ve işgal etmiştir. Balkanlarda bulunan ülkelerin çoğu Komünist rejiminden korkarak Almanya'ya yaklaşmak zorunda kalmıştır. Arnavutluk, İtalya tarafından işgal edilirken, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan üçlü pakta³ katılmak zorunda kalmıştır. Doğu Avrupa'da en büyük güç olan Sovyet Rusya ile Almanya 1939 yılında Saldırmazlık ve Dostluk Antlaşması'nı imzalamıştır.⁴ 1941 yılına gelindiğinde iki güç olan Sovyet Rusya ve Almanya bir dünya lideri olmak için adeta yarışmışlardır. Sovyet Rusya lideri Josef Stalin, dünyanın Komünist rejim tarafından Kremlin'den yönetilmesini planlamıştır. Alman lider Adolf Hitler ise "hükümdarlar ırkı" (Almanlar) tarafından yönetilen saf-ırk imparatorluğu kurma planı vardır. Hem Stalin hem de Hitler, planlarını hızlı bir şekilde uygulamak için 1939 yılında imzalanan antlaşmaya saygı duymak zorunda kalmışlardır. 1939 yılında imzalanan Nazist-Sovyet pakta belli bir düzeyde 1772 yılında Frederick, Ekaterina ve Maria Teresa'nın hayata geçirdikleri Polonya'nın paylaşılmasının tekrarı olmuştur. Lakin Hitler ve Stalin bu üç kraldan farklı olarak ideolojik açıdan rakip pozisyonda olmuşlardır. Her iki lider o dönem Polonya mirasını paylaştırmak içinde yer alan genel ve milli çıkarları farklı bir biçimde ideolojik fikir ayrılıklarından üstün tutmak kararı almışlardır. 1941 yılında işaret edilen Pakt kendini tükettiği zaman, bir adamın iradesi ile dünyada bütün tarih boyunca olan en büyük savaşlardan biri alevlenmiştir.⁵

1. Alman Ordusunun Sovyet Rusya'ya Karşı Barbarossa ve Edelveys Planları

1933 yılında Almanya'da iktidara gelen Adolf Hitler ve onun *Nasyonal Sosyalist Partisi* eski Alman imparatorluğu'nu yeniden kurmak için harekete geçmiştir. Komşu ülkelere karşı toprak iddiasında bulunan Almanlar, 1939 yılına kadar Ren, Çekoslovakya ve Avusturya'yı işgal etmiştir. Hitler'in bir sonraki hedefi Polonya olmuştur. Almanlar, 23 Ağustos 1939 yılında Sovyet Rusya ile imzaladığı *Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması* sonucu Polonya iki güçlü devletin kısıcında sıkışıp kalmıştır. 1 Eylül 1939 yılında Alman birlikleri Polonya sınırlarını aşarak saldırıya geçmiştir. Nihayetinde Polonya toprakları iki büyük güç Almanya ve Sovyet Rusya arasında paylaşılmıştır. Bunun üzerine 31 Mart 1939'da Polonya'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü resmi bir belgeyle garanti eden İngiltere ve Fransa, 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir. Bu tarihten itibaren büyük felaketler ve yıkımlara sebep olan İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Almanlar yeni bölgeler işgal ettikçe ordunun iase ihtiyaçları da artmıştır. Alman Hükümeti bu ihtiyaçları karşılamak için hızlı bir şekilde Sovyet Rusya topraklarını işgal etme kararı almıştır. Daha önce Sovyet Hükümeti ile yaptığı Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı bozan Almanya, 22 Haziran 1941'de Sovyet Rusya'ya saldırmıştır. Önceden hazırlanmış *Barbarossa*⁶ planına göre Alman birliklerinin kışa girmeden Arhangelsk-Astrahan Hattı'na çıkması planlanmıştır. Alman işgal planında Kafkasya özel konuma sahip olmuştur. En önemlisi de Bakü'nün stratejik ve jeopolitik konumunun yanı sıra ham madde kaynaklarının zenginliğidir. Bütün doğuyu istila etmek için Almanya, Bakü petrolünü kullanmayı planlamıştır.⁷

³ Hitler Almanya'sı, İtalya ve Japonya arasında 1940 yılında Berlin'de imzalanan pakt. Bu pakt Avrupa ve Afrika'yı düzenleme hakkını Almanya ile İtalya'ya verirken, Asya'da olan hakları Japonya'ya teslim etmiştir.

⁴ Ed. Kresimir Erdelja, *İkinci Dünya Savaşı*, II. Baskı CDRSEE Thessaloniki Yayınları, Yunanistan, 2009, s.13

⁵ Henry Kissinger, *Diplomasi*, Çev: İbrahim Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.379-380

⁶ Kutsal Roma Germen İmparatoru kızıl sakal lakaplı Friedrich Barbarossa'nın ismini alan *Barbarossa Harekâtı*, hızlı bir şekilde Sovyet topraklarını işgal etmeyi amaçlamıştır. 6 koldan saldırıya geçen Alman birliklerinin ana hedefi Leningrad, Moskova ve Kiev'i işgal etmek olmuştur. *Yıldırım Savaşı* ismini de alan bu harekâtın başlaması ile Alman birlikleri ilk bir haftada 800 km ilerlemiş ve Rus birlikleri toplu şekilde esir düşmüştür.

⁷ Ed. Fahri Solak, *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 2016, s.107

Barbarossa Planı'na uygun olarak Alman birlikleri, 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyet topraklarına karşı saldırıya geçmişlerdir. 5,5 milyon asker ve subay, on binden fazla uçak ve motorize tanktan düzenlenmiş 190 tünden ibaret Alman ordusu, sabaha karşı Sovyet sınırlarını geçmişlerdir. Alman hava birlikleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında oldukça etkili olmuştur. Sovyet Rusya'nın havaalanlarındaki uçaklarını daha havalanmadan yok etmiş, kara kuvvetlerinin zırhlı araçlarını etkisiz hale getirmiştir. Almanlar, Sovyet Rusların İkinci Dünya Savaşı esnasında 1,5 milyona yakın askerini öldürmüş veya esir almıştır. Almanların saldırıları karşısında tutunamayan Sovyet birlikleri kasabaları ve köyleri boşaltmıştır. Hızla ilerleyen Alman ordusu Sovyet Rusya'nın Batı topraklarını işgal etmiştir.⁸ Sovyet sınırlarında askeri operasyonların yapılabilmesi için iki yıllık bir savaş yeteneğine sahip olan Alman birliklerini, 4.300 tank, 24.980 uçak, 190 savaş gemisi, 44.200 topçu birliği bir araya getirilmiştir. Şiddetli baskılar karşısında savaşın altıncı günü Minsk düşünce, Alman kuvvetleri hızla ilerleyerek bir ay sonra Leningrad ve Smolenski, üç ayın sonunda ise Moskova sınırlarına dayanmışlardır. Sovyetler, Alman saldırıları sonucunda verdiği büyük kayıplardan dolayı ordusunu yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır.⁹

Kısa zamanda önemli başarılar elde eden Alman birlikleri, doğudaki toprakları istila etmek için petrole çok fazla ihtiyaç duymuştur. İkinci Dünya Savaşı esnasında Sovyet ordusunun petrol ihtiyacının 75%'ni Bakü petrolü karşılamaktadır. Savaş sırasında Adolf Hitler'in talimatı ile Alman generaller tarafından hazırlanan *Edelveys Planına*¹⁰ uygun olarak Alman motorize birlikleri Hazar sahili boyunca uzanan Mahaçkala, Derbend ve Bakü'den geçen demiryollarını kullanarak doğuya yürüyüş düzenlemeyi planlamıştır. Bu planın ikinci kısmına göre diğer dağıtıcı Alman taburları demiryolu hattının batısında yer alan Kafkas dağları arasında stratejik geçitleri tutarak, Bakü ve Tiflis istikametinde savaşları düzenlemekle görevlendirilmişlerdir. Edelveys planına uygun olarak harekete geçen Alman birlikleri Kafkasya'nın en yüksek zirvesi olan Elbrus zirvesini ele geçirmiştir. Lakin Kafkasya'da bulunan Sovyet birliklerinin direnmesi sonucu Alman birlikleri durdurulabilmiştir.¹¹

2. Sovyet Rus Ordusunda Azerbaycanlı Askerlerin Teşkilatlanması

Doğuda istilacı politikayı uygulamak için Bakü petrolünü ele geçirmek Almanya için son derece önemlidir. Savaştan önce Almanya, Rozenberg'in başkanlığında, *Kafkas Yönetim Planı* hazırlamıştır. Bu planın ana hedefi, Merkezi Tiflis'te yerleşecek Kafkas Reich Komiserliği'ne¹² tabi olunacak bir Azerbaycan Komiserliği oluşturmak olmuştur. Alman Hükümeti'nin planı öncelikle İran körfezi ve Hint Okyanus'una kadar olan bölgeleri hızla işgal etmektir. Ardından Kuzey ve Güney Azerbaycan dâhil, Orta Asya, Kazakistan, Başkırdistan, Tataristan, Kırım, Kuzey Kafkas, Batı Çin ve Afganistan topraklarında Almanya'ya bağlı *Büyük Türkistan Devleti* oluşturmaktır. Hatta önceden hazırlanmış plan dâhilinde; Bakü işgal edildikten sonra, oradaki petrolün çıkarılması, taşınması ve nakliyesi 27 Mart 1941 yılında *Alman Kıt Petrol Şirketi*'ne

⁸Siyavuş Karayev, İmran Ceferzade, *Azerbaycan Devlet Petrol Akademisinin Büyük Vatan Savaşı Gazileri*, Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi Yayınları, Bakü, 2005, s.7

⁹Mais Emrahov, *XX. Yüzyılda Azerbaycan'da Ulusal Bağımsızlık Harekâtı*, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2009, s.244

¹⁰ *Edelveys Planı*'nın ismini Avrupa'da ünlü olan *Edelveys Çiçeğinden* almıştır. Vilheym List'in komuta ettiği Alman birlikleri 10 Ağustos 1942 yılında Kafkasya topraklarına saldırıya geçmişlerdir. Asıl amaç Bakü ve Kroznı'da yer alan petrol kuyularını ele geçirmek olmuştur. Kafkasya'nın en yüksek zirvesi olan Elburus zirvesine Alman bayrağını diken birlikler fazla başarı elde edememiştir.

¹¹ İsrail İsmayılov, *Azerbaycan Petrolü XX. Yüzyılda (Askeri-Politik Bakış)*, Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi Yayınları, Bakü, 2007, s.35

¹²Hitler Almanya'sı döneminde, Alman hükümeti ordunun işgal ettiği bölgelerde kendine tabi cumhuriyetler oluşturmuştur. Bu cumhuriyetlere Reich komiserlik ismini vermiş ve bölgeye Alman bir yönetici atamıştır. Almanya, Kafkasya'yı işgal ettikten sonra bölgede Kafkas Reich komiserliği yaratmağı düşünmüştür.

verilmiştir. Almanlar, daha çok kâr sağlamak için ucuz işgücü kullanılması ve Azerbaycan'daki büyük sanayi kuruluşlarının başına *yüksek ırktan* liderlerin atanması talimatını vermiştir. Buna karşılık Sovyetler tarafından, 29 Haziran 1941 yılında kabul edilen yönerge ile askeri gerekliliklere dayanan bir milli ekonomi kurmak için ülkenin tüm siyasi, ekonomik ve askeri kuvvetleri seferber edilmiştir. Josef Stalin'in başkanlığında 30 Haziranda ülkede bütün hâkimiyeti kendi elinde toplayan *Devlet Savunma Komitesi* (DSK) oluşturulmuştur. DSK, bütün gücünü ekonominin, askeri ihtiyaçlar temelinde yeniden inşasına, silahlı kuvvetlerinin güçlendirilmesine yöneltmiştir. Yeni birlikler kurulmuş, büyük ölçüde askeri seferberlik gerçekleştirilmiş, cepheye yakın sanayi merkezleri ve milyonlarca insan daha uzak iç bölgelere göç ettirilmiştir¹³.

Azerbaycan toprakları Sovyetlerin etkisi altında olduğu için Azerbaycan yönetimi ve komünist partileri, Stalin'in savaş stratejisini desteklemiş ve Sovyet yönetiminin verdiği kararlara tabi olmuştur. Stalin döneminde *riayet politikasını* uygulayan Azerbaycan'ın en yetkili ismi Azerbaycan Komünist Partisi I. Sekreteri Mir Cafer Bağirov, 30 yıl aralıksız görevini sürdürmüştür. Azerbaycan, savaşa doğrudan doğruya katılmasa da Büyük Vatan Savaşı'nda, önemli miktarda malzeme ve insan yardımında bulunmuştur. Erkek nüfusunun büyük bir bölümü savaşta Sovyet cephesinde savaşmıştır. Azerbaycan Türkleri savaşın seyrini değiştiren Odesa, Kursk, Stalingrad, Sivastopol muharebelerinde Rus cephesi için önemli katkılarda bulunmuştur.¹⁴ Savaşın ilk yıllarından orduya yedek kuvvetlerin sağlanması için, 22 Haziran-14 Ağustos arasında Azerbaycan'dan *Sovyet Halk Ordusu'na*, 186.704 kişi (30.563'ü kadın) gönüllü asker olarak yazılmıştır. Halk Ordusu'na, Bakü'de 18 bölgeden 61.780 kişi yazılmış, 20 askeri güzergâh kurulmuş ve bu çalışmalarını yönetmek için Merkezi Karargâh oluşturulmuştur. Ağustos 1941'de gençlerin Halk Ordusu birliklerine katılması kararına uygun olarak Bakü'de, 13.860 komsomolcu¹⁵ ve 40'tan fazla *Komsomolcu Gençler Bölüğü* oluşturulmuştur. Kafkasya bölgesinin coğrafi konumu dikkate alınarak, 17 Ağustos 1942 tarihinde Halk Ordusu birlikleri yeniden yapılandırılmıştır. Bakü'de 21.259 askerden ibaret olan 101., 102., 103. tümenler oluşturulmuş, bölgelerde yerleştirilen birlikler bölgenin ismini almış ve her bölgede bir tabur asker bırakılmıştır. 1943 Ağustosunda Almanların, Azerbaycan sınırlarından çekilmesi ile Kafkasya cephesinde tehlike uzaklaştırılmıştır. Bölgede yerleşen taburlar zorunlu olarak genel askeri eğitime tabi tutulmuştur. DGK'yi 1941 Temmuzunda alınan kararı sonucu yedek kuvvetler oluşturmak için Sovyet Rusya sınırları içinde yaşayan, yaşı 16-50 yaş arası olan kişilere zorunlu askeri eğitim vermeye başlamıştır.¹⁶

Bakü'de, Alman işgaline karşı 22 Haziran 1941 tarihinde kalabalık bir miting düzenlenmiştir. Savaşın ilk günlerinde Azerilerden, *Askeri Komiserliği* 1000'i kadın olmak üzere 40 bin kişi, gönüllü olarak başvuruda bulunmuştur. 1941 yılı Temmuz-Kasım aylarında harp okullarına 2287 kişi, muhafız birliklerine 3165 kişi, yedek kuvvetlere 22319 kişi dâhil, toplam 27771 kişi silahlına alınmıştır. Azerbaycan'dan 5000'e kadar komünist ve komsomol 1941-1942 yıllarında oluşturularak askeri birliklere dâhil olmuş, 464 bin kişi ise 1 Ocak 1943 tarihine kadar askere alınmıştır. *Trans Kafkasya Askeri Birliklerinin Organizasyonu ve Tamamlanması Dairesi*, bahsi geçen olaylardan dolayı Azerbaycan'da seferberlik dairesini takdir etmiştir. Genel olarak bakıldığında Azerbaycan'dan 11 binden çoğu kadın olmakla, 700 bin kadar kişi 1941-1945 yıllarında silahlına alınmıştır. Seferber edilen Azeri askerlerden

¹³ Ed. Tahir Gafarov, *Azerbaycan Tarihi 1941-2002*, C. VII, Elm Neşriyat, Bakü, 2008, s.7-8

¹⁴Sevtap Sırakaya, *İkinci Dünya Savaşı ve Azerbaycan*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2007, s.144-145

¹⁵ *Komsomol*; Genç Komünistler Birliğinin kısaltmasıdır. Tam adı *Leninist Genç Komünistler Birliğidir*. Sovyetler Birliği'nde en etkili politik gençlik örgütü olmuştur.

¹⁶ Solak, a.g.e, s.111

Azerbaycan'da 1941 yılının Ağustosunda 402. Kasımında 223. 1942 Mart-Eylül aylarında 416. Ağustos-Eylül aylarında ise 271. birlikler oluşturulmuştur.¹⁷

Savaş yıllarında cepheye gönderilen Azeri askerler Kafkasya, Leningrad, Moskova, Sivastopol, Odesa, Stalingrad, Kiev ve diğer Avrupa ülkelerini Almanlardan temizlenmesinde, partizan savaşlarında ve Berlin uğrunda cephelelerde savaşmışlardır. Bununla birlikte Alman esir kamplarından kaçmayı başaran Azeri askerler, partizan harekâtlarına katılarak Alman birliklerine karşı mücadele etmişlerdir. Çekoslovakya topraklarında 500 kişiye yakın Azeri asker, Almanlara karşı partizan birliklerini oluşturmuştur. 1941 yılından itibaren diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Azerbaycan'da da ulusal tümenler kurulmuştur. Kafkasya savaşlarına 77., 223. ve 416. tümenler 44. ve 58. orduların bünyesinde savaşmışlardır.¹⁸ 11 Aralık 1942 yılında Naursk kasabası civarında Alman ordularına karşı mücadele eden 223. Tümen İşersk tren yolu kavşağını Alman birliklerinden temizlemiştir. 3 Ocak 1943'te Mozdok şehrinin Almanlardan kurtarılmasında bu tümenin katkısı büyüktür. 223. Tümen 3 ay sürede Kafkasya uğrunda mücadelede 50 yaşam bölgesini Alman birliklerinden kurtarmış ve Alman askerlerine büyük kayıplar verdimişlerdir. Bu birliklerin içinde kendi savaş yeteneği ile seçilen birliklerden biri de 1041. tümen olmuştur. Bu tümen Georgiyevsk ve Ust-Labinski şehirlerinin Almanlardan kurtarılmasında yaptığı kahramanlıklardan dolayı 44. ordunun askeri kurulunun teşekkürünü almıştır. Savaşın en ağır geçen yıllarında tamamı Azerilerden oluşan 416. tümen kurulmuştur. Bu tümen Kafkaslardan Berlin'e kadar birçok savaşta yer almıştır. 416. tümen Eylül 1942 yılında 44. orduya katılmış ve Bayatırka, Linatov ve Postniy bölgelerinde de savaşmıştır.¹⁹

3. Sovyet Rusya ve Nazi Almanya'sının Esir Politikaları

İkinci Dünya Savaşı başlarında Alman saldırıları karşısında Sovyet ordusu ağır kayıplar vermiştir. Bu saldırıların yoğun olarak yaşandığı dönemlerde ordu içerisindeki askerler arasında intihar vakalarında artışlar da olmuştur. Sovyet ordusunun yasalarında "*Sovyet askeri asla kendi iradesinin aksine olarak esir düşemez. Eğer esir düşerse o vatan hainidir*" şeklindedir. Savaş yıllarında (1941-1945) 32 milyon askerin 5 milyon 734 bin 528'i esir düşmüştür. Alman arşiv istatistiklerine göre esir düşenlerden 280 bini kamplarda ölmüş, 1 milyon 157 bini firar etmeye teşebbüs ettiği için idam edilmiş, geride kalanları ise Almanya'nın madenlerinde, fabrikalarında ağır işlerde telef olmuştur. Yalnızca 1941 yılının Ekim-Aralık aylarında 400 bin Sovyet esiri, Alman esir kamplarında telef olmuştur. Karşılaştırma yapıldığında, beş yıllık savaş döneminde Almanya'da olan 235 bin 473 Amerikalı ve İngiliz askeri esirinden yalnız 8 bin 348 kişi telef olmuştur. Araştırmalar neticesinde Sovyet esirlerinin bu kadar çok telef olmasının sebebi faşizm olmamıştır. Stalin'in esirleri vatan haini adlandırarak Uluslararası Kırmızı Haçın yardım göndermesini engellemiştir ve esirlerin çoğu açlıktan telef olmuştur. Hatta Alman ordusu, Sovyet hükümetine esirlere yiyecek yardımında bulunması çağrısı yapmıştır. Lakin Moskova yardım göndermekten imtina etmiştir. Bunun asıl sebebi Stalin'in 16 Ağustos 1941 tarihli emri olmuştur. 270 sayılı emir; "*Eğer Kızıl Ordu birlikleri mücadele etmek yerine esir düşerse, onu bütün karadaki ve havadaki silahlarla öldürmek gerekir. Esir düşmüş Kızıl Ordu askerlerinin ailesi ise devlet yardımından mahrum edilsin. Esir düşmüş komutan ve siyasi çalışanlar firari ilan edilmeli, andı bozmuş ve vatani satmış olan bu firarilerin ailesi tutuklanmalıdır*" şeklindedir.²⁰

¹⁷ Gafarov, a.g.e, s.8-9

¹⁸ Emrahov, a.g.e, s.245-254

¹⁹ Faik Paşayev, *Azerbaycan Birlikleri Büyük Vatan Savaşı Cephelelerinde*, Elm Neşriyat, Bakü,1975, s.3-5

²⁰ Nesiman Yakuplu, *Azerbaycan Lejionerleri*, Çıraq Neşriyat, Bakü, 2005, S.67-69

30 yıllık iktidarı döneminde Stalin, İkinci Dünya Savaşı yıllarında en acımasızca sürgün ve katliam politikalarını gerçekleştirmiştir. Alman saldırılarına karşı Rusya'da yaşayan Alman aileleri Orta Asya çöllerine sürgün etmiştir. Esir düşen askerler vatan haini damgası ile damgalanırken, Stalin'in politikasına karşı olan aydınlar da bundan nasibini almıştır. Stalin, Alman saldırılarını fırsata çevirerek muhalif olan herkesi Sibiryaya sürgüne göndermeye başlamıştır. Bu politika Stalin'e karşı olanları bir araya getirmiş ve Alman ordusu saflarında yer almalarına neden olmuştur.²¹ Sovyet rejiminin sürgün ve katliam politikası İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. Daha çok Türkçe konuşan ve Müslüman olan nüfus bu politikadan nasibini almıştır. Kafkas halkalarından Çeçenler, İnguşlar, Karaçaylar, Balkarlar ve birçok Türk boyu da bu sürgüne maruz kalmıştır.²²

Savaşın ilk yıllarından itibaren Sovyet yönetiminin aldığı kararlar ve yürüttüğü iç siyaset de hep bir Türk düşmanlığı olmuştur. Esir düşenler '*Vatan haini*' olarak adlandırılmış, kışlalarda ve savaş meydanlarında Azeri askerlere karşı Ruslar, kaba tutumla ve nefretle yanaşmıştır. Rus milliyetçisi olan 3. tabur komutanı Ponomaryov açıkça yazılarında "*ben onlarla savaşa gitmem, Azerilerden savaşçı olmaz*" diye belirtmiştir. Bu tutum askerlere olumsuz örnek olmuş ve onların mücadele azmini kırmıştır. Azeri askerler çoğu Rusça bilmediği için aldığı komutaları doğru bir şekilde yapamamış ve cezalandırılmıştır. Bununla birlikte kışlalarda askeri eğitim Rusça verildiği için Azeri askerler çoğu zaman anlamamış ve savaş meydanlarında düşmana hazırlıksız yakalanmışlardır.²³

4. Alman Ordusu Bünyesinde Azeri Birliklerinin Kurulması

Savaş yıllarında Azeri aydınlar Bolşevizm'i Faşizm'den daha büyük bir problem olarak görmüş ve buna karşı mücadele vermişlerdir. Bolşevizm'e karşı mücadele eden Azerbaycan Türkleri arasında Almanya'nın, Sovyetler Birliği'ni yenmesiyle Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanacağına inananlar da olmuştur. Azerbaycan'da, Sovyet yönetimi kurulduktan sonra Sovyet baskı ve şiddeti her geçen yıl artmıştır. Siyasi mücadeleyi devam ettirmek için yurtdışına giden siyasi liderlerin birçoğu Almanya'ya sığınmışlardır. Azerbaycan muhacirlerinin en tanınmış isimlerinden biri de Abdurrahman Fetelibeyli Düdenginski olmuştur. Almanya'da kurulan Azerbaycan *Milli Birlik Komitesi'nin* yöneticisi olan Düdenginski, aynı zamanda Azerbaycan Lejyonu'na da komuta etmiştir. *Azadlık* radyosu Azerbaycan bölgesinin baş editörü Düdenginski, 1940-1960 yılları arası Bolşevizm'e karşı Almanya'da bir taraftan sosyal faaliyetlerde bulunurken, diğer taraftan da ideolojik ve felsefi çalışmalara başlayarak Azerbaycan Türkçülüğü fikrini yaşatmaya çalışmıştır. Bu maksatla da İkinci Dünya Savaşı yıllarında kurulan Azerbaycan *Milli Birlik Komitesi'nin* yöneticisi seçilen Düdenginski, Almanya'nın, Sovyetler Birliği üzerinde zafer elde ettiği takdirde Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşacağına inanmıştır.²⁴

Sovyet rejimine karşı muhalif olan Azeri askerler cepelerde Almanlara toplu şekilde esir düşmüşlerdir. Savaşın ilk aylarında Almanların esir aldığı 3.600.000 Sovyet vatandaşından, 150.000'den fazlası Azeri asker ve subaylardan oluşmaktadır. Esir düşen Azerilerden olan Binbaşı Fetelibeyli Düdenginski, 1941 yılında Alman ordusunda, Azerbaycan Türklerinden oluşan askeri birliklerin kurulması projesini Hitler'e sunmuştur. Almanya, siyasi muhacirlerin esirler üzerinde olan nüfuzunu kullanarak esirlerden askeri birlikler kurmaya çalışmıştır.

²¹ Hasan Aksakal, "Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası", *Karadeniz Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 21, Bahar 2009, s.27

²² <http://www.cerkesya.org/yazilar/makale/144-kafkas-muridizmi-ve-sovyet-tarihçiligi> (E.T. 23.05.2019)

²³ Yakuplu, a.g.e, s.76-77

²⁴ Faik Alekberov, "Türk Kanı Saflığının Muhafaza Etmek Her Bir Azeri Türkünün Kutsal Vazifesidir", *Subyektiv Gazetesi*, 13 Aralık 2012. s.14.

Savaşın başında Almanlar, Azeri siyasi muhacirlerin amacı hakkında bilgi sahibi olmaya başlamıştır. Bunun için de Berlin'de 1933'te eserler ve gazeteler yayınlayan Mehmet Emin Resulzade, 1941 tarihinde Alman Dışişleri Bakanlığı'na davet edilmiştir.²⁵ Berlin'e gelen Resulzade ve Hilal Münşi savaşın başlarında *Ulusal Azerbaycan Komitesi*'ni kurmuştur. Bu komite Azerbaycan birliklerinin oluşturulmasında büyük rol oynamıştır. Azerbaycan birlikleri komutanı Fetelibeyli Düdenginski komitenin kurulması ile ilgili olarak Mehmet Emin Resulzade'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta; “*Merhaba, çok muhterem Mehmet Emin! Aziz yurdumuz Azerbaycan'ın yorulmaz mücahidi olan Sizi cephedeki bütün askerler adına selamlıyorum. Gazetemizde Ulusal Azerbaycan Komitesi'nin yaratılmasını okudum, bu haber beni çok mutlu etti. Biz cephedeki askerler Ulusal Komitenin üyeleri arasında herkesçe sevilen, birliğimizin kurucusu Babayev Beytullah da olacaktır. Biz ileride de milletimizin hürriyeti ve büyük Almanya uğrunda fedakârlıkla savaşacağız. Cephedeki bütün askerlerden size selam. Size sağlıklar dilerim*” ifadeleri yer almıştır. Komitenin kuruluşu Azeri Türkleri için bir hürriyet isteğini ateşlemiştir.²⁶

Savaş yıllarında Alman ordusu bünyesinde Türk-Tatar esirlerden ulusal birlikler yaratmak teklifi ilk defa Türk Generali Nuri Paşa ve General Eskilet tarafından ileri sürülmüştür. Bu teklif ilk önceleri Hitler tarafından kabul edilmese de, sonralar bu işe önem verilmeye başlanmıştır. Resulzade, Azeri birliklerinin kurulmasında özel teşebbüs göstermiştir. O, Azeri esirler arasında teşkilatlanma propagandası yaparak, birliklerin oluşturulması yönünde faaliyetler gerçekleştirmiştir. Resulzade muhacir liderlerinin Almanlar ile görüşmelerinin sonuçsuz kalmasından rahatsız olarak, Gürcü ve Azeriler arasında bağımsızlık mücadelesi fikirlerinin yayılmasına önem vermiştir. Tabii ki, bu fikirler Almanlar arasında iyi karşılanmamıştır. Hitler'i hiç bir ulusal komite ilgilendirmediği için Resulzade'nin yaptığı görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Alman yetkili mercileri, Hasmemedov grubu ile görüşmelere başlamışlardır. Bu grupta Fuad Emircan, Abbas Bey Atamalıbeyov ve Düdenginski yer almıştır. 5 Ağustos 1943 yılında Resulzade'nin Berlin'i terk etmesinden sonra Düdenginski, *Azerbaycan Ulusal Birlik Meclisi*'ni kurmuştur. Aynı yılda esir düşmüş Kafkas Müslümanlarından Hitler'in kararı ile *Aslan, Dönmez, Korkmaz Vatan* gibi savaş birliklerini kurmuştur. 1942 yıllarında her Alman tümeninin içinde bir veya iki Şark Birliği veya Şark Taburu bulunmaktadır. Haziran 1943'te Alman Komutanlığı'nın bilgilerine göre 78 Şark Taburu, 1 Alay ve 122 Bölük kurulmuş ve bu birliklerde asker sayısı 80 bin geçmiştir. 1941 Kasım-Ekim aylarından başlayarak, 1942 Mart ayına dek *Bergman* (Dağlı) adlı Kafkas Taburu oluşturulmuştur. Taburda asker sayısı, 900 Kafkasyalı, 300 Alman olmak üzere 1.200 kişi bulunmaktadır.²⁷

1942 yılının ocak ayında kurulan *I. Türkistan Lejyonu* taburunda belli sayıda Azeri asker bulunmuştur. Taburun kurucusu ve ilk komutanı, Birinci Dünya Savaşı'nda istihbaratçı olmuş uzun yıllar Doğu ülkelerinde görev yapmış ve Çin'de General Çan Kay Şin'in askeri danışmanlığını yapan Binbaşı Mayer Mader olmuştur. Türk halklarının kültürünü ve psikolojisini yakından bilen Binbaşı Mader, 1942 Ağustos ayında bazı sebeplerden dolayı görevinden uzaklaştırılmıştır. 1943 yılının sonlarında Binbaşı Mader, SS yönetimi tarafından, SS birlikleri bünyesinde Türkistan alayını kurmakla görevlendirilmiştir. Bu alayın dâhilinde *Yeni Türkistan* tümeni kurulmuştur. Tümenin bünyesinde Türkistan ve Volga Tatarları ile birlikte 818. Azerbaycan taburu da yer almıştır. Polonya ve Ukrayna'da 1942 yılı sonbaharında kurulan Azeri birlikleri Kafkas ve Stalingrad çevresinde savaşmışlardır. Azerilerden ibaret 804. tabur 49. Alman dağ atıcı tümeninin bünyesinde yer almıştır. Bu tümen Kafkaslar'da Şuhum

²⁵Solak, a.g.e, s.131

²⁶Yakuplu, a.g.e, s.99

²⁷ Emrahov, a.g.e, s.265-266

istikametinde savaşmıştır. 111. Azeri Taburu Nalçik ve Mozdok uğrunda yapılan savaşlara katılmıştır. General Grayfenbergin komutasında ormanlık arazilerde 804. ve 805. Azeri taburları müttefiklere karşı başarılı mücadeleler vermiştir. İlk savaşlarda 804, 805, 806, 807. Azeri taburları katılmıştır. Doğu karargâhı başkanlığı ile 1943 yılına kadar Polonya topraklarında 8 Azeri taburu kurulmuş ve bu taburlar askeri komutanlık tarafından komuta edilmiştir.²⁸

Cephedeki savaşlarla birlikte birçok siyasi muhacir, Azerbaycan lejyonunun asker ve subayları, Alman makamları ile politik ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Azerbaycan Türklerinin yurt dışında bulunan temsilcilerinin katılımıyla 6 Kasım 1943 tarihinde Berlin'de, *Azerbaycan Milli Kurultayı* toplanmıştır. Kurultay öncesi Düdenginski bir rapor düzenlemiştir. Raporda; "Biz çar ve Bolşevik sömürmesine karşı olduğumuz her hangi bir milletin sömürülmesine de karşıyız. Tarihte Azerbaycan'ı Azeri Türkleri yönetmiş ve yine de onlar yönetecektir".²⁹ Ayrıca Kurultayda, "II. Dünya Savaşı sonucunda milli mukadderatın haline ve istiklalin yeniden elde edilmesine sarsılmaz inancımız vardır. Bunun ilk şartı ise ebedi düşmanın ortadan kaldırılmasıdır" kararı alınmıştır. Azerbaycan Türkleri ile Kafkasya ve kardeş Türkistan, İdil, Ural ve Kırım halkları aynı amaç ve birliğe hizmet ettikleri için kurultayda işbirliğinin gerekli görüldüğü belirtilmiştir. 1943 yılında Düdenginski başkanlığında Berlin'de *Muhacir Azerbaycan Hükümeti* kurulmuştur³⁰. Kurulan Azerbaycan Türk birlikleri ile daim irtibat sağlamıştır. Azerbaycan birliklerinin karargâhı Polonya topraklarında yerleştirilmiştir. Bu birliklerde asker sayısı 36 ile 70 bin arası olmuştur. Alman üniforması giyen Azeri askerlerin sol kolunda Azerbaycan bayrağı bulunmaktadır. 1944 yılında Düdenginski komutasında *Azerbaycan İstiklaliyeti* ve *Boz Kurt birlikleri* savaşlarda müttefik kuvvetlerine savaşmışlardır. 1942 yılının Eylül ayında yaratılan birliklerin Alman dilini öğrenmesi için askerlere dil dersleri verilmiştir. En önemlisi birliklerin dini inançlarını yaşaması için Drezden şehrinde *İmam Kursları* açılmıştır.³¹

Daha önceleri Kafkas Lejyonu ismi altında kurulan sonradan Azerbaycan Lejyonu ismini alan birlikler Polonya ve Almanya topraklarında başarılı mücadele vermişlerdir. Bağımsızlık ateşi ile oluşturulan birlikler savaşmıştır. Hatta birlikteki askerleri bilgilendirmek amacı ile eski Binbaşı Mecit Karsala'nın başkanlığında "*Azerbaycan*" gazetesi basılmıştır.³² Azeri muhacirlerin 1942 yılında kurduğu *Aslan* (804.) taburu Krasnodar topraklarında savaşmıştır. Sonradan bu tabur, Fransa ve Kuzey İtalya topraklarına yerleştirilmiştir. Taburun büyük bir bölümü 1945 yılının Nisan ayında müttefik kuvvetlerine esir düşmüştür. 1942 yılında Ukrayna'nın Priluki şehrinde kurulan ve *Dönmez* ismini alan tabur Kafkas cephesinde, Taman'da, Karkov'da, Krivoqrad'da ve Odesa'da Sovyet ordusuna karşı savaşmıştır. Bu tabur Varşova isyanının bastırılmasına da katılmıştır. 1942 yılında kurulmuş 818. tabur Batı Ukrayna'da, sonra ise Polonya topraklarında Sovyet ordusuna karşı savaşmıştır. Fransa'ya götürülen bu taburun bir grubu müttefik birlikleri tarafından silahsızlandırılarak, Sovyet ordusu komutanlığına teslim edilmiştir. Polonya topraklarında savaşan 819. tabur ise 1945 yılında Sovyet ordusu tarafından tamamen yok edilmiştir.³³

²⁸ Yakuplu, a.g.e, s.84,92

²⁹ Faik Kazenferoğlu, "Türk Kanı Saflığının Muhafıza Etmek Her Bir Azeri Türkünün Kutsal Vazifesidir", *Türkistan Gazetesi*, 24 Şubat-02 Mart 2013, s.6

³⁰ Solak, a.g.e, s.134

³¹ Yakuplu, a.g.e, s.101

³² http://www.azerbaijans.com/content_1714_tr.html (E.T. 24 Mayıs 2019)

³³ Yakuplu, a.g.e, s.104-105

5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Azeri Lejyonerler

İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra 1945 Eylül ayında Sovyet Devlet Savunma Komitesi faaliyetlerini arttırmıştır. 10 Şubat 1946 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Âli Sovyeti'nde yeniden seçimler yapılmıştır. Seçimler sonucu Stalin, SSCB Bakanlar Sovyeti Başkanı olarak tekrar seçilmiştir. Stalin'in tekrar Sovyet hükümetinin başına seçilmesi, ülkedeki totaliter rejimi daha da sertleştirmiştir. Savaşın sona ermesi ve kasabalarda polis büroları kurulmuş, SSCB Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın komutasına verilmiştir. Asılsız baskılar başlamış ve Reprisyaların asıl hedefi esirlikten dönen Azeri askerler olmuştur.³⁴

1945 yılının şubat ayında *Azerbaycan Milli Birlik Meclisi* toplantı yapmıştır. Toplantıda asıl amaç Azerbaycan birliklerini Bolşevizm katliamından kurtarmak olmuştur. Bunun içinde birliklerin İngiliz ve Amerikan kuvvetlerinin bulunduğu Kuzey İtalya topraklarına göçürülmesi kararı alınmıştır. Büyük zorluklarla Türkiye'ye giden Gaziyev, burada İngiliz ve Amerikan sefirleri ile görüşmüştür. Azerbaycan birliklerinin, Sovyetler'e teslim edilmemesini rica etmiştir. Lakin Türk polisi Gaziyev'i hapis ederek diğer esirlerle birlikte Sovyetler Birliğine teslim etmiştir. Gaziyev'in yakalanmasından sonra Azerbaycan birliklerinin İtalya topraklarına göçürülmesinde Düdenginski'nin büyük hizmetleri olmuştur.³⁵ Düdenginski Azerbaycan Lejyonlarının birçoğunun Sovyetlerin eline geçmemesi için çaba göstermiştir. Savaş sonrası Almanya'da yaşayan Düdenginski *Amerika Özgürlük Radyosu'nda* çalışmıştır. 1954 yılında kendi birliğinde hizmet eden Ruslar tarafından gönderilen bir ajan tarafından suikast sonucu yaşamını yitirmiştir³⁶. Birçok asker ise Sovyet propagandasına inanıp gönüllü teslim olmuştur. Lakin bu askerler kendi birlikleri karşısında kurşuna dizilerek öldürülmüştür. O dönemde Almanya'nın Münhen şehrinde yaşiyşan Resulzade, Mısır Kralı Faruk'la görüşmüş ve 600 kadar Azeri'yi Kahire'ye göndermiştir. İlave olarak Resulzade başkanlığında Türkiye'de *Türkiye ve Azerbaycan Cemiyeti* kurulmuştur. Bu cemiyet, Azerilerin Türkiye Cumhuriyeti'ne yerleştirilmesi için çaba sarf etmiştir. Bu çabalar sonucu yüzlerle Azeri, Türkiye'de kalmıştır. Türk devlet adamı Hamdullah Suphi Tanrıöven'in de teşebbüsleri sonucu Resulzade'nin 1947 yılında Ankara'ya gelmesine Türkiye Cumhuriyeti tarafından izin verilmiştir.³⁷

Sonuç

Almanya'nın 1939 yılında Polonya topraklarına saldırması ile başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Rusya kendi işgalci politikasını uygulamaya çalışmıştır. Savaşın ilk yıllarında Almanlarla anlaşılan Sovyetler, Polonya'nın Doğu toprakları dâhil birçok bölgeyi işgal etmiştir. Almanların aniden Sovyet Rusya'ya saldırması ile bu iki güç arasında imzalanan 1939 tarihli Saldırmazlık ve Dostluk Antlaşması geçersiz duruma düşmüştür. Savaşın ilk yıllarında ağır kayıplar veren Sovyet Rusya, ordusunu yeniden yapılandırmak için bütün kurumlarını seferber etmiştir. Bu seferberlik zamanı Güney Kafkasya'da bulunan ve halkının büyük bölümü Türkler'den oluşan Azerbaycan'dan da binlerce insan cepheye gönderilmiştir. Azeri askerler Alman birlikleri ile girdikleri birçok savaşta zafer kazanmışlardır. Stalin'in Sovyet Rusya'sı sınırlarında yaşayan Türkçe konuşan halklara karşı gerçekleştirdiği sürgün politikası, savaş yıllarında da uygulanmıştır. Bu politikaya karşı çıkan ve Sovyet ordusu saflarında savaşan Türk ırkından olan binlerce asker gönüllü olarak Almanlara esir düşmüşlerdir. Almanya'da yaşayan Türk muhacirler, Sovyetler'e karşı Almanya ile anlaşma yoluna gitmişlerdir. Almanlar'ın işgal ettikleri bölgelerde kendi bağımsız devletlerini kurmaya çalışan muhacirler, Alman birlikleri ile birlikte savaşma kararı almışlardır. Bu karardan sonra Alman ordusu bünyesinde Ulusal

³⁴ Gafarov, a.g.e, s.106

³⁵ Yakuplu, a.g.e, s.141-142

³⁶ <https://www.gzt.com/mecra/nazi-almanyaninin-musulman-lejyonlari-3467786> (E.T. 24 Mayıs 2009)

³⁷ Yakuplu, a.g.e, s.146-147

Lejyonlar kurulmuştur. Daha çok Türkçe konuşan halklardan oluşan bu lejyonlar Türkistan Lejyonu adı ile adlandırılmıştır. Azeri Türklerinin muhacir liderlerinden Mehmed Emin Resulzade başta olmakla birlikte bir çok Azeri aydın bu lejyonların kurulmasında büyük çaba sarf etmişlerdir. Binbaşı Fetelibeyli Düdenginski komutasında kurulan Azerbaycan Lejyonları, Alman birlikleri ile birlikte birçok savaşa katılmış ve bağımsızlık için mücadele vermişlerdir. Müttefik Kuvvetlerin Almanya'yı işgalinden sonra Ruslar, Türk Lejyonlarında savaşan askerlere karşı sürgün ve katliam politikasını uygulamışlardır. Birçoğu kurşuna dizilerek öldürülmüş, bazıları ise Sibiry'a'da bulunan sürgün kamplarına gönderilmiştir. Azeri lejyonerlerin çok az bir kısmı Resulzade ve Düdenginski'nin yardımıyla Mısır, İtalya ve Türkiye'ye sığınarak, Rus katliamından kurtulabilmişlerdir. Tek istekleri bağımsız bir Azerbaycan Cumhuriyeti kurmak olan Azeri muhacirler, halkına karşı acımasızca davranan Sovyet Rusya'ya karşı savaşın son anlarına kadar mücadele vermişlerdir.

Kaynakça

Gazeteler

- ALEKBEROV, Faik, Türk Kanı Saflığının Muhafıza Etmek Her Bir Azeri Türkünün Kutsal Vazifesidir, *Türkistan*, 24 Şubat-02 Mart 2013.
- KAZENFEROĞLU, Faik "Türk Kanı Saflığının Muhafıza Etmek Her Bir Azeri Türkünün Kutsal Vazifesidir", *Subyektiv*, 13 Aralık 2012.

Makaleler

- AKSAKAL, Hasan, "Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası", *Karadeniz Araştırmalar Dergisi*, S.21, 2009, s. 23-30.
- EMİROĞLU, Hüseyin, "İkinci Dünya Savaşı'na Giden Süreçte Küresel ve Bölgesel Aktör-Devlet Davranışlarının Çözümlemesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007-1, S.14, s. 63-89.

Kitaplar

- GAFAROV, Tahir, Azerbaycan Tarixi 1941-2002, VII Cild, ELM Neşiryyat, Bakü, 2008.
- İSMAYILOV, İsrail, Azerbaycan Petrolü XX. Yüzyılda (Askeri-Politik Bakış), Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi Yayınları, Bakü, 2007.
- KİSSİNGER, Henry, *Diplomasi*, Çev: İbrahim Kurt; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.
- KRESİMİR, Erdelja, *İkinci Dünya Savaşı*, II. Baskı, CDRSEE Thessaloniki Yayınları, Yunanistan, 2009.
- KARAYEV, Siyavuş, CEFERZADE İmran, *Azerbaycan Devlet Petrol Akademisinin Büyük Vatan Savaşı Gazileri*, Azerbaycan Devlet Petrol Akademisi Yayınları, Bakü, 2005.
- MAİS, Emrahov, *XX. Yüzyılda Azerbaycan'da Ulusal Bağımsızlık Harekatı*, Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Yayınları, Bakü, 2009.
- PAŞAYEV, Faik, *Azerbaycan Birlikleri Büyük Vatan Savaşı Cephelerinde*, Elm Neşiryyat, Bakü, 1975. s.63-89.
- SOLAK Fahri, *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*, Türk Dünyası Belediyeler Birliği Yayınları, İstanbul, 2016.
- YAKUPLU, Nesiman, *Azerbaycan Lejyonerleri*, Çırac Neşiryyat, Bakü, 2005.

Tezler

SIRAKAYA, Sevtap, *İkinci Dünya Savaşı ve Azerbaycan*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007.

İnternet Siteleri

http://www.azerbaijans.com/content_1714_tr.html (E.T. 24.05. 2019)

<http://www.cerkesya.org/yazilar/makale/144-kafkas-muridizmi-ve-sovyet-tarihçiligi>
(E.T.25.05.2019)

<https://www.academia.edu/21568662> (ET. 26.05.2019)

<https://www.gzt.com/mecra/nazi-almanyasinin-musliman-lejyonlari-3467786>
(E.T.24.05.2019)

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

1404

*Volume 11
Issue 4
August
2019*